

KONSTITUTSIYA – TINCHLIGIMIZ, ERKINLIGIMIZ HIMOYACHISI

*Dadajanov Ruzmat Normatovich - dotsent
O'zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi
Universiteti kafedra katta o'qituvchisi, f.-m.f.n.*

Annotasiya: Yangi tahrirdagi konstitutsiya qabul qilinishi munosabati bilan O'zbekiston Respublikasining mustaqillik davrida qabul qilgan konstitutsiyasining qisqacha tahlili va amaldagi konstitutsiya bilan ba'zi qiyoslanishlariga to'xtalib o'tilgan.

Kalit so'zlar: O'zbekiston Respublikasi, Konstitutsiya, hokimiyat, Oliy sud, O'zbekiston fuqarolari.

Konstitutsiya (lotincha: *constitutio* — „tuzilish“, „tuzuk“) — bu davlatning asosiy qonuni. U davlat tuzilishini, hokimiyat va boshqaruv organlari tizimini, ularning vakolati hamda shakllantirilish tartibi, saylov tizimi, fuqarolarning huquq va erkinliklari, shuningdek, sud tizimini belgilab beradi. konstitutsiya barcha joriy qonunlarning asosi hisoblanadi.

Konstitutsiya davlatchilik belgisidir. Bir-biridan farqlanuvchi yuridik va haqiqiy (faktik) konstitutsiya tushunchalari bor. Yuridik konstitutsiya ijtimoiy munosabatlar doirasini tartibga soluvchi ma'lum huquqiy normalar tizimi. Haqiqiy konstitutsiya esa — shunday munosabatlarning o'zi, ya'ni real mavjud munosabatlar. Konstitutsiya o'z shakliga ko'ra, kodekslashtirilgan, kodekslashtirilmagan va aralash turlarga bo'linadi. Kodekslashtirilgan konstitutsiya — konstitutsiyaviy xususiyatga ega barcha asosiy masalalarni tartibga soluvchi bir butun yozma hujjat hisoblanadi. Agar ayni o'sha masalalar bir necha yozilgan hujjatlar bilan tartibga solinsa, u holda konstitutsiya kodekslashtirilmagan hisoblanadi. Aralash turdagi konstitutsiya parlament tomonidan qabul qilingan qonunlar va sud pretsedentlari bilan birga, odatlar va nazariy sharxlarni ham o'z ichiga oladi, ya'ni qisman yozilgan bo'ladi. O'zgartirish kiritish usuli bo'yicha konstitutsiya yumshoq va qattiq turlarga bo'linadi. Ularning birinchisi oddiy qonun qabul qilish yo'li bilan o'zgartirilishi mumkin. Ikkinchisi maxsus takomillashtirilgan tartibda (parlament a'zolari ovozining malakali ko'pchiligi, ba'zan esa referendum o'tkazish, tuzatishlarni muayyan miqdordagi federatsiya sub'yektlari tomonidan ratifikatsiyalash) o'zgartirilishi mumkin. Amal qilish muddatlari bo'yicha konstitutsiyalar doimiy va muvaqqat turlarga bo'linadi.

Davlat faoliyatining turli sohalarida konstitutsiyaga rioya qilinishini nazorat etish Oliy sud yoki Konstitutsiyaviy sud zimmasiga yuklanadi. „Konstitutsiya“ atamasi Qadimgi Rimdayoq bor edi (imperator konstitutsiyasi deb atalgan qonun). Amir Temur „Tuzuklar“i Sharq va Osiyo mamlakatlari sivilizatsiyasiga xos

alohida shakldagi konstitutsiyaviy hujjat xususiyatiga ega bo'lgan. U shariat qonunlari bilan bir qatorda O'rta Osiyo xalqlari taqdiriga kuchli ta'sir o'tkazgan. Yevropadagi tarixiy taraqqiyot hozirgi kunda amalda bo'lgan konstitutsiyalarning 2 guruhini vujudga keltirdi. 1-guruh — hozirgi zamon sharoitlaridan keskin farq qiluvchi sharoitlarda qabul qilingan eski konstitutsiyalar. Bu xildagi konstitutsiyalarga 1787-yilgi AQSH Konstitutsiyasi, 1831-yilgi Belgiya konstitutsiyasi, 1874-yilgi Shveysariya konstitutsiyasi misol bo'la oladi. 2-guruhga XX asrning 2-yarmida qabul qilingan „yangi avlod“ konstitutsiyalari kiradi. Ular dastlabki konstitutsiyalardan huquq va erkinliklar institutining, konstitutsiyaning himoya qilish mexanizmlari va ijtimoiy muammolarga murojaat qilish mexanizmlarining kengayishi natijasida konstitutsiyaviy tartibga solish hajmining ko'payishi bilan farq qiladi.

Xalqaro konstitutsiyaviy tajribalarni o'rganish, xalqaro hujjat qoidalarini inobatga olish, milliy davlatchilik an'analardan kelib chiqish natijasida yaratilgan O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi (1992-yil 8-dekabrda qabul qilingan) jahon andozalariga mos bo'lib, xalqaro talablarga javob beradi.

O'zbekiston o'z mustaqilligini qo'lga kiritgach, demokratik taraqqiyotimizning asosi bo'lgan yangi Konstitutsiyani yaratishga, vijdon erkinligi va diniy bag'rikenglik tamoyillarini huquqiy jihatdan mustahkamlashga alohida e'tibor qaratdi.

1992 yil 8 dekabrda qabul qilingan mustaqil davlatimizning yangi Konstitutsiyasida vijdon erkinligi 31-moddada quyidagi tartibda kafolatlab qo'yildi: "Hamma uchun vijdon erkinligi kafolatlanadi. Har bir inson xohlagan dinga e'tiqod qilish yoki hech qaysi dinga e'tiqod qilmaslik huquqiga ega. Diniy qarashlarni majburan singdirishga yo'l qo'yilmaydi" [1, – B. 13]. Darhaqiqat, mazkur modda bu jamiyatdagi har bir shaxsning dinga nisbatan erkinligini belgilab beruvchi, o'zi istagan u yoki bu dinni tanlash yoki tanlamaslik, shuningdek, o'zga din vakillariga nisbatan bag'rikenglik bilan munosabatda bo'lishi lozimligini huquqiy kafolati hisoblanadi. Vijdon erkinligi – bu insonning shaxsiy huquqlaridan biri bo'lib, bu huquq Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasining 18 va 19-moddalarida ham o'z ifodasini topgan. "Har bir inson fikr, vijdon va din erkinligi huquqiga ega – deyiladi 18-moddada, – bu huquq o'z dini yoki e'tiqodini o'zgartirish erkinligini va ta'limotda, toat-ibodat qilishda va diniy rasm-rusum hamda marosimlarni ommaviy yoki xususiy tartibda ado etish, o'z dini yoki e'tiqodiga yakka tartibda, shuningdek boshqalar bilan birga amal qilish erkinligini o'z ichiga oladi.

Vijdon erkinligi masalasi inson hayotida asosiy o'rinda turuvchi, shaxsning tabiiy huquqlaridan biri hisoblanib, Konstitutsiya asosida qabul qilingan "Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to'g'risida"gi Qonun (Yangi tahriri) [3, – B. 146] bilan tartibga solinadi. Ushbu Qonunning maqsadi har bir shaxsning vijdon erkinligi, jumladan, dinga munosabatidan qat'i nazar, fuqarolarning tengligini ta'minlash, shuningdek diniy

tashkilotlarning faoliyati bilan bog'liq munosabatlarni tartibga solib turishdan iborat. Konstitusiyaviy qoidaga hamda ushbu qonunga ko'ra chet el fuqarolari va fuqaroligi bo'lmagan shaxslar ham O'zbekiston Respublikasi fuqarolari bilan teng ravishda vijdon erkinligi, jumladan, e'tiqod erkinligi huquqidan foydalanadilar hamda vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to'g'risidagi qonun hujjatlarini buzganlik uchun qonunda belgilangan tarzda javobgar bo'ladilar.

O'zbekiston Respublikasi fuqarolarning huquq va erkinliklarini ta'minlovchi erkin fuqarolik jamiyatini shakllantirib borar ekan, o'z navbatida fuqarolarning vijdon erkinligini Konstitusiyadan boshqa qonunlar orqali ham kafolatlab qo'yadi. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Jinoyat Kodeksining aynan ettinchi bobi fuqarolarning Konstitusiyaviy huquq va erkinliklariga qarshi jinoyatlar turkumiga bag'ishlangan bo'lib, shu bobning 145-moddasi [5] da vijdon erkinligini buzishga oid alohida modda mustahkamlangan. Unga ko'ra diniy tashkilotning qonuniy faoliyatiga yoki diniy marosimlarni o'tkazishga to'sqinlik qilganlik uchun; voyaga etmagan bolalarni diniy tashkilotlarga jalb etish, xuddi shuningdek ularning ixtiyoriga, ota-onalari yoki ularning o'rnini bosuvchi shaxslar ixtiyoriga zid tarzda dinga o'qitganlik uchun; fuqarolarning o'z fuqarolik huquqlarini amalga oshirishlariga yoki fuqarolik burchlarini bajarishlariga to'sqinlik qilish bilan, dindorlardan majburiy yig'im undirish va soliq olish bilan yoxud shaxsning sha'ni va obro'sini kamsituvchi chora-tadbirlar qo'llash bilan yoki diniy ta'lim olishda hamda fuqaro dinga nisbatan, dinga e'tiqod qilish yoki e'tiqod qilmaslikka nisbatan, ibodat qilishda, diniy rasm-rusumlar va marosimlarda qatnashish yoki qatnashmaslikka nisbatan o'z munosabatini belgilayotgan paytda majburlash bilan bog'liq diniy faoliyat yuritish, shuningdek diniy marosimlar o'tkazishni tashkil etish shaxs badaniga engil yoki o'rtacha og'ir shikast etkazishga sabab bo'ladigan holatlar uchun tegishlicha jinoiy javobgarlik holatlari o'z ifodasini topgan.

O'zbekiston Respublikasi Konstitusiyasining 18-moddasining 1-bandida "O'zbekiston Respublikasida barcha fuqarolar bir xil huquq va erkinliklarga ega bo'lib, jinsi, irqi, millati tili, dini, ijtimoiy kelib chiqishi, e'tiqodi, shaxsiy va ijtimoiy mavqeidan qat'i nazar, qonun oldida tengdirlar" [6, – B. 9] – deyilgan. Bu konstitusiyaviy normaning buzilishiga nisbatan esa, O'zbekiston Respublikasi Jinoyat Kodeksining 156- moddasida milliy, irqiy, etnik yoki diniy mansubligiga qarab, aholi guruhlariga nisbatan adovat, murosasizlik yoki nifoq keltirib chiqarish maqsadida milliy sha'n-sharaf va qadr-qimmatni kamsitishga, diniy e'tiqodiga yoki daxriyligiga qarab, fuqarolarning his-tuyg'ularini haqoratlashga qaratilgan qasddan qilingan harakatlar, shuningdek, milliy irqiy, etnik yoki diniy mansubligi yoki dinga munosabatiga qarab. fuqarolarning huquqlarini bevosita yoki bilvosita cheklash yoxud ularga bevosita yoki bilvosita afzalliklar berish bo'yicha ham alohida javobgarlik belgilangan. Yuqoridagi holatlardan shunday xulosaga kelish mumkinki, yurtimizda

tinchlikka, birdamlikka, fuqarolarning diniy qarashlarini erkin amalga oshirishga to'sqinlik qiluvchi har qanday urinishlarga nisbatan javobgarlik muqarrar. Mamlakatimizda muqaddas diniy bayramlarimizni nishonlashning belgilanishi, kishilarning ibodat qilishi uchun masjidlar, cherkovlar va boshqa diniy tashkilotlarning faoliyat ko'rsatayotgani, diniy bilimlar olish uchun turli bosqichda diniy o'quv yurtlarining, madrasalarning mavjudligi vijdon erkinligining amal qilishidir.

O'zbekistonning 65 foizga yangilangan va ancha "to'lishgan" bosh qomusi 1 maydan e'tiboran kuchga kirdi.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining yangi tahriri 2023 yil 1 maydan e'tiboran kuchga kirdi. Bunga 30 aprel kuni bo'lib o'tgan referendum natijasiga ko'ra 11 ta moddadan iborat tegishli qonunning qabul qilinishi asos bo'ldi. Bu qonunning 1-moddasiga Konstitutsiyaning yangi tahriri ilova qilingan.

Bunga qadar 1992 yildan buyon konstitutsiyaga jami 15 marta o'zgartish kiritilgan edi. Bu safar esa o'zgarishlar ko'lami kattaligi sabab hujjatning yangi tahriri qabul qilindi. Yangilanish natijasida, bosh qomusdagi moddalar soni 128 tadan 155 taga, undagi normalar esa 275 tadan 434 taga oshdi. Umuman, rasmiylarga ko'ra, konstitutsiya 65 foizga yangilangan.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, Konstitutsiya jamiyatni, undagi adolatni ta'minlashda ko'zgu hisoblanadi. Konstitutsiyaning tarbiyaviy kuchi uning ijrosida, ya'ni to'g'ri ijrosida namoyon bo'ladi. O'zbekiston Konstitutsiyasi O'zbekiston fuqarolarini huquqiy ongini takomillashtirishda asosiy va bosh mezon hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining O'zbekiston Respublikasi xalqiga bayram tabrigi. 07.12.2023.
2. LEX.UZ <https://lex.uz> docs. 30.04.2023. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi